

Innehåll

Inledning	2
1 Syfte och frågeställning	3
1.1 Metodiska grepp	3
1.2 Material	5
1.3 Disposition och avgränsningar	5
2 Begreppsdefenering	6
2.1 Högern	6
2.2 Protektionism/frihandel	6
3 Teori och analysinstrument	8
3.1 Den inre cirkeln	8
3.2 Strategier på skilda spelfält	9
3.2.1 Fyra arenor	9
4 Bakgrund	11
4.1 Den stora tullstriden	11
4.2 Allmänna valmansförbundet bildas	12
4.2.1 Motiven	12
4.2.2 Organisationsstruktur	12
4.3 Sockertullarna 1913	13
5 1919-1928	15
5.1 Minirotetsparlamentarismens tidevarv	15
5.2 Sockerfrågan blossar upp igen	19
6 Amiralen tar befälet	20
6.1 1928 – 1930	20
6.1.1 Amiralen vacklar	20
6.2 Den inre kretsen	21
6.3 Lindman går	22
7 Strategier under 30 talet	23
7.1 Interna arenan	24
7.2 Väljararenan	25
7.3 Parlamentariska arenan	25
7.4 Internationella arenan	26
8 Kursomläggning	28
8.1 Frihet och framsteg	28
8.1.1 Jordbruket – ett reglerat undantag	29
8.1.2 Industrihögern går på offensiven	30
8.1.3 Motiven	31
9 Slutdiskussion	33
10 Referenser	35

Inledning

”Vi skall inte satsa på sjunkande skutor.”¹

I centrum för denna studie står ett parti som bildades av ett antal konservativa her-
rar en sen kväll i oktober 1904. Stämningen i gruppen var, trots en delikat middag
på restaurang Runan i Stockholm, inte alltför positiv. Man var i grunden emot
partier och skeptisk mot parlamentarismen som idé. Allteftersom kvällen led nåd-
de gruppen trots allt fram till en lösning. AVF, Allmänna Valmansförbundet såg
dagens ljus!

Denna då löst sammansatta organisation, som bildades för 102 år sedan, har
under ett århundrade satt sin prägel på det svenska politiska landskapet.

Det var en sammanlänkning av intressen som genomsyrades av en konservativ
samhällsåskådning. Protektionismens idéer låg fast förankrade i den konservativa
myllan.

Tron på att tullar och andra typer av handelshinder var det optimala verktyget
för att skydda det svenska näringslivet var oomtvistad.

År 2006 samlas det moderata samlingspartiet till rikskonferens i Jönköping.
Det är jobben och företagandet som står högst upp på den politiska dagordningen.
Det ohejdade stödet till globaliseringen fungerar som en enande länk mellan mo-
derpartiet och ungdomsförbundet.

Murar skall rivras, företagen skall få agera fritt över nationsgränserna och till-
tron till marknaden är total. Samtidigt fanns det klara gemensamma nämnare med
de tankespår som enade den konservativa flanken 1904.

Synen på att äganderätten var grundbulten i ett fritt samhälle var intakt. Likaså
att huvudmotståndaren var socialdemokraterna. Kravet på sänkta inkomst- och
företagarskatter samt ropen på ett starkare rättsamhälle låg också i linje med AVF:
s grundvärderingar.

Hyllningen till den globala frihandeln var dock inget som herrarna på restau-
rang Runan hade jublat åt.

Vad vi ser skymta fram är en organisation som under en lång tidsepok visar
upp kontinuitet men även förändring.

På en punkt är förändringen total. Synen på vilka verktyg som är bäst lämpade
för att stimulera svensk näringsliv.

Någon gång på vägen mellan brynt unghöna på Restaurang Runan och sill och
löjromstoast i Jönköping gjorde man (H)elt om – Marsch!

¹ Utdrag ur Thatcher (1989) citat av John Davies, Engelsk handelsminister 1970.

1 Syfte och frågeställning

”Någon har sagt att vi alla är socialister. Det förhåller sig nog så...”²

Såväl statsvetare som historiker har av någon märklig anledning funnit det mer intressant att studera åskådningarna till vänster på den politiska skalan. Den akademiska världen tycks ha gjort bedömningen att forskning om Högern³ inte är speciellt viktig, i alla fall inte sett ur forskningssynpunkt. När Torbjörn Nilsson docent i historia sommaren 2001 besökte Stockholms universitetsbibliotek fyllde socialism 25 hyllor. Revolutionär socialism och kommunism 3,5 hyllor medan konservatism hade getts en futtig hylla (Nilsson 2004 s.21). Forskning om Högern är sålunda eftersatt.

Jag har som ambition att ge ett bidrag till att fylla denna vetenskapliga lucka.

Uppsatsens övergripande problem tar sin utgångspunkt i vilka motiv som driver ett politiskt parti. Syftet är att utifrån den rationalistiska teoriskolan försöka förklara vilka strategier som låg bakom Högers kursomläggning i synen på protektionismen. Vägen från ett hållningssätt där tullförespråkare dominerade till en linje som förespråkade frihandel och bejakade globaliseringstendenser. Min ambition är att forskningsresultatet skall kunna ge ett bidrag till den kumulativa kunskapen kring förändringsprocesser inom det allmänna politiska livet i allmänhet och Högern i synnerhet. Uppsatsen utgår ifrån följande frågeställningar:

- När förändras Högers syn på handelspolitiken?
- Hur såg processen ut och vilka motiv kan anges för denna förändring?

1.1 Metodiska grepp

Med denna studie av ett politiskt partis handelspolitik vill jag täcka in de vidare aspekterna av denna politik. Att gå på djupet och beskriva längre tidsperioder är en uppgift som kräver väl planerade avgränsningar. Uppgiften blir således att identifiera nyckelperioder där förändringstendenser börjar visa sig. Hur valde jag ut dessa perioder? Efter undersökningar inom ämnet framstår perioden 1920-30-40 talet som relevanta. Inte minst åren 1928-30, då Högern med Arvid Lindman som statsminister accepterade ett tyskt handelsavtal, trots att det missgynnade det

² Ur Folkemskapitalisten av Stig Björn Ljunggren s.42).

³ Med Högern syftar jag i första hand på moderata samlingspartiets riksorganisation. Förstakammarhögern och den mer moderata andrakammarhögern delade åsikter vad det gällde tullarna (Det var frågan om allmän rösträtt som splittrade) vilket gör att båda gott kan placeras in under högeretiketten. Stig Björn Ljunggren (1992) använder samma definition då han konkretiserar den svenska högern som begrepp genom att avgränsa det till en för av samlande beteckning för en lång rad av olika typer av organisationer tät knutna till riksorganisationens ambition att vinna röster i de allmänna valen (Ljunggren 1992 s.28).

jordbruket och bröt mot partiets principiella hållning. Efterkrigstiden är en period som är formativ med skriften *Frihet och Framsteg* (1946). I den syns en tydlig förskjutning av synen från Högerens sida att vilja skydda näringen via statliga tullar (Hysten 1991 s.103).

Med utgångspunkt från det valda materialet är min ambition att staka ut en väg som leder till motiven bakom handlandet. Jag utgår från den rationalistiska teori-skolan. Detta innebär att jag söker förklaringar i aktörens intentioner och överväganden. För att förstå tillkomsten av politiska beslut eller ändrade handlingslinjer krävs en systematisk studie av beslutsfattarnas strategiska motiv bakom sina handlanden. Slutsatser, baserade på aktörernas motiv från observationer av framförda motiveringar, är centralt för uppgiften. Därmed står författaren inför ett viktigt metodproblem. Motiven i sig, de verkliga bakomliggande orsakerna observeras ofta inte i materialet (Lewin 2002 s.17). Lösningen på detta är att utgå ifrån att de motiveringar som anges är förenliga med de verkliga motiven.

Vad gör vi om inga motiveringar anges?

Det finns skarpa lägen där aktörerna, utav rent taktiska skäl, inte har för avsikt att redovisa sina motiv utan istället ger någon typ av politisk korrekt förklaring. Jag har då resonerat kring vilka motiv som rimligen funnits bakom handlingarna. Den rationella teoribildningen är lämplig för att genomföra den här typen av studier där utgångspunkten är att aktören har möjlighet att agera. Företrädare för den socialdeterministiska skolan hävdar att strukturerna bestämmer allt. Jag anser inte detta vara fallet. Däremot fungerar de som stötdämpare i aktörernas handlingsutrymme. Leif Lewins sammanfattning är träffande då han menar att en framställning av politiker som en sorts eldflugor som fritt sätter upp sin dans utan några som helst begränsningar i sin rörelsefrihet är lika felaktig som den som utmålar aktörerna som en grupp viljelösa sprattelgubbar vars öde helt ligger i händerna på strukturerna (Lewin 2002 s.20).

Utgångspunkten för den här studien är sålunda att aktörerna har utrymme att handla, men att det finns strukturellt betingade begränsningar. Dessa kan vara av exempelvis politisk eller ekonomisk art⁴.

Studien omfattas vidare av ett ramverk som mynnar ut i att det finns en objektiv verklighet att förhålla sig till, den ontologiska⁵ positionen.

Den epistemologiska synen är något mer svårhanterlig. Mot bakgrund av de problem som jag redogjort för är det inte rimligt att på ett exakt vis uppfatta och förhålla sig till denna verklighet. De verkliga motiven ligger ibland dolda under ytan. Man får då detta läge uppstå göra en analys av graden av rimlighet.

4 Exempel på politisk struktur kan vara rösträttsreformer, samarbete över partigränser vilket gör att partiet måste kompromissa bort delar av sin politik mm. Ekonomiska strukturer kan vara partiets finansiella medel. Inom högern var det främst industrin som hade tillgång till en rejäl kassa.

⁵ Ontologi är inom filosofin (och även inom antropologin och inom andra besläktade vetenskaper) namnet på läran om hur världen eller tingen är beskaffade, deras väsensbetingade drag - läran om det varande. Källa: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Ontologi>

1.2 Material

Materialet kring Högern är, vilket jag beskrivit ovan, relativt tunt. Läger man till protektionism som begrepp blir det än mer komplicerat. En uppsats av detta slag görs främst baserat på material av öppen karaktär. Med ”öppen” syftar jag på publicerade källor såsom partiprogram, tidskrifter, valhandböcker, valuppdrag och dagböcker.

Jag har utgått från att ledaren för partiet och presidiet har talat för partiet. Partiledarens och partiets ståndpunkter ses följaktligen som ett och samma. Mycket av mitt material har jag hämtat från andra avhandlingar som rört sig i gränslandet till min problemformulering. Ett besök under hösten 2005 i Stockholm gav mig möjlighet att ta del av i riksarkivets förnämliga historiska samlingar.

1.3 Disposition och avgränsningar

Undersökningsperiodens omfång har gjort att en begränsning av studiematerial har gjorts. Uppsatsens syfte är att kartlägga en förändring, genom att spåra upp, identifiera och förklara. Svaret på frågeställningarna utgörs av redovisandet av en lång process med viktiga milstolpar. Jag har som helhetsgrepp valt att koncentrera en stor del av uppsatsen på nyckelfrågor där Högerns beslut är att beteckna som viktiga markeringar i förhållandet till protektionismen. Högerns agerande från den stora tullstridens dagar och framåt menar jag är en del av en helhet som är hänger samman med förändringen i synen på skyddet av näringen. Arbetet är upplagt i en teoretisk förklarings del där teoretiska verktygen redovisas. Därefter följer en bakgrund med sin början under stora tullstriden. En begränsning har gjorts till frågor som är av stor vikt för att förklara Högerns handlande inom ramen för ovan angiven tidsram. De sockerparlamentariska kriserna 1913 och 1925 är typexempel på dessa. Begränsningen är i första hand gjord för att göra forskningsuppgiften hanterbar. Den kan även försvaras på andra grunder. De djupanalyser som gjorts av specifikt utvalda händelser fångar upp Högerns position och ger en bild av vilka värden som låg till grund för olika ställningstagande. Ett stort utrymme ges till *Frihet och framsteg*, programförklaringen efter andra världskriget som markerade en klar och tydlig kursändring.

2 Begreppsdefiniering

2.1 Högern

”Det finns rättigheter av ett aningen annorlunda slag, som skulle förbjuda nästan allt som välfärdstaten gör och som dess anhängare vill hitta på”⁶

Det blir lätt missförstånd när olika politiska etiketter används. Statsvetaren Stig Björn Ljunggren (1992) menar till exempel i sin avhandling *Folkhemskapitalisten* att begreppet konservatism har etiketter än Heinz ketchup (Ljunggren 1992 s.28ff.).

Inom begreppen konservatism, liberalism eller socialism finns det en mängd olika synsätt. dessa vilket kan ha en förvirrande effekt och det är därför av stor vikt att vid ett tidigt skede reda ut vad vi menar med Högern.

Högern är en politisk etikett som för många har en smått skräckinjagande klang. Inom begreppet kan rymmas allt från fascistiska organisationer till mjuka socialliberaler. När jag i denna uppsats talar om Högern, syftas på den organisation som under ledning av godsägare Gustaf Fredrik ”Dick” Östberg grundades på restaurang Runan i Stockholm 1904. (Eriksson 2004 s.35). Man bytte namn 1935 till Riksdagshögern. För att undvika att sammankopplas med totalitära regimer, främst i Sydamerika, skedde ytterligare ett namnbyte 1969 - Moderata samlingspartiet.

2.2 Protektionism⁷/frihandel

Protektionismen sin näring ur en konservativ ideologisk väckelserörelse. Det var i Tyskland som de första fröna till denna rörelse såddes. Politik som inriktades på tullar som ett hinder mot utländsk konkurrens blev en gemensam komponent för antiliberala krafter i Tyskland och Frankrike. Protektionismen var resultatet av ett nationalromantiskt tänkande där de ”egna” till varje pris skulle gynnas och i slutändan skyddas mot yttre hot. Det gällde sett ur Högerns utgångspunkt såväl jordbrukare som industri. Motsatsen frihandelsidén hade sin grundtanke i att riva ner eventuella hinder för en fri marknad. Denna form av tankesätt hade fått sitt fotfäste i USA där en motsägelsefull bild började träda fram efter inbördeskriget, då

⁶ Utdrag ur Robert Nozicks *Anarki, Stat och utopi*, 1974, (tryckt 2001) s.19

⁷ Protektionism är ett begrepp inom handelspolitiken. Protektionism går ut på att på olika sätt skydda varor och tjänster som produceras i det egna landet från konkurrens från andra länder. För att skydda sig kan landet använda en hel rad åtgärder som importavgifter, tullar, registreringsavgifter, importkvoter mm.

Källa: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Protektionism>

en form av laissez-faire⁸ blandades med en portion konservatism. I Europa var det främst Storbritannien och Nederländerna avvek från den protektionistiska linjen. Omvärlden var delad i sin uppfattning om huruvida marknaden skulle fodras eller tyglas (Eriksson 2004, s.41 ff.).

⁸ Laissez faire eller **Laissez faire laissez passer** (sv."låt gå, låt ske"), slagord och benämning på bl.a. François Quesnays ekonomiska lära, lanserad i Frankrike vid 1700-talets mitt, om total näringsfrihet och skattefrihet. Idéerna, som var en reaktion mot den rådande merkantilismen, kom senare att bilda grunden till de liberala ekonomiska teorierna.
Källa: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Laissez-faire>

3 Teori och analysinstrument

Hur skall jag förhålla sig till forskningsproblemet sätt ur ett teoretiskt perspektiv? Att det är Högern som studeras gör frågeställningen komplicerad av flera skäl. Högern var inte förrän 1935 ett i egentlig mening enat parti – riksdagshögern. Dessförinnan var Högern uppsplittrad i olika fraktioner. Niklas Stenlås (2002) visar i avhandlingen *Kampen om högern* att när Högern grundades 1904 och antog namnet Allmänna ValmansFörbundet, så var det en kompromiss mellan jordbrukare, ämbetsmän och industrimän. Inom dessa grupperingar fanns såväl moderatkonserverativa och reformvänliga som stockkonserverativa falanger.

3.1 Den inre cirkeln

Denna typ av inneboende konflikter gör det lämpligt att knyta an till den italienska statsvetaren Angelo Panebiancos teser om partier styrda av en koalition som är dominant och kontrollerar de flesta och viktigaste maktinstrumenten inom en organisation. I Högerns fall var det tydligt att storföretagare och industrimän hade en tydlig maktposition under 1900talets inledande decennium. Däremot var det jordbruksfalangen som vann terräng och under 30 talet dominerade och satte dagordningen för partiet (Eriksson 2005 s.26). De grupperingar som behärskar de viktiga maktmedel som Panebianco menar är kompetens, politisk miljö, kommunikation, formella regler, finanser och rekrytering definieras som den domineranta koalitionen. Det finns dock en stor variationsgrad mellan olika partier vad det gäller sammansättningen av denna maktfaktor (Panebianco 1988 s.33ff.). Panebianco skiljer dessutom på två typer av institutionaliserade partier. Så kallade lösa partier som kännetecknas av en flexibel och lös sammanhållen organisationsstruktur. Denna typ av partier styrs av en identifierade fraktion. Man har en decentraliserad maktstruktur och är beroende av organisationer i sin omvärld⁹. Partiet kännetecknas dessutom av frånvaron av systematik. Partier av denna typ har inte enhetliga band till organisationer underifrån.

Hårda partier utmärks istället av en centraliserad byråkrati. Enhetlighet inom organisationen och ett klimat där motsättningar inte tar formen av fasta fraktioner utan närmast är att beteckna som vagt identifierbara tendenser (Schullerqvist 1992 s.28). Jag använder Panebiancos organisationsteorier som en metod för att kartlägga i första hand hur protektionister och frihandelsförespråkare använder sina maktmedel för att styra partiets strategiska beslut i en viss riktning. Genom att definiera dessa gruppers maktmedel bör möjligheterna öka att kartlägga de faktorer eller motiv som styrde bedömningarna och låg till grund för den förändrade

⁹ Fackföreningar och liknande organisationer

synen på tullar och gränsskydd. Problemet med Panebiancos teori är att den är bortser från det faktum att partierna agerar på flera arenor samtidigt.

3.2 Strategier på skilda spelfält

Studien kompletteras därför och är uppbyggd efter det rationalistiska analyschema som Gunnar Sjöblom (1968) formulerade i *Part Strategies in a Multiparty System*. Enligt Sjöblom är partierna aktörer på en marknad och har funktionen av en form av målstyrda robotar som själva styr sin kurs i enlighet med den givna världsbilden. De strategiska målen som sätts upp på radarn har som syfte att hitta ett läge eller position där man själva är med och kontrollerar de politiska besluten. Detta sker i en demokratisk modell genom att vinna val eller att finna någon annan väg för att maximera inflytande (Sjöblom 1968 s.73). Mer specifikt konkretiserar Sjöblom målen via fyra avgörande fundament:

- Programrealisering
- Röstmaximering
- Maximering av parlamentariskt inflytande
- Partisammanhållning

Varje partis överordnade mål är enligt Sjöblom att genomföra sitt program. Denna slutsats får stöd av Bäck & Möller (2001) som konstaterar att ”programrealisering är den övergripande målsättningen för partier”. För att nå detta mål krävs det att delmålen eller de strategiska målen uppfylls. Detta görs genom att partiet når framgång på tre olika arenor: Den interna arenan, väljararenan och den parlamentariska arenan (Sjöblom 1968 s.75). Jag har för denna studie utökat schemat för att det skall passa in bättre på det aktuella forskningsproblemet. Den internationella arenan är en viktig aspekt som inte kommer till sin rätt i Sjöbloms modell. Ett partis tullpolitik styrs av naturliga skäl av vilken politik som förs i andra länder.

3.2.1 Fyra arenor

Den teoretiska ingången till problemformuleringen landsätts via fyra arenor.

- **Den interna partiarenan**, syftar till att kartlägga de inre spänningarna inom Högern. Vilka intressekonflikter stod mot varandra och vilka var drivande i utformningen av partiets tullpolitik.
- **Den parlamentariska arenan**, syftar till att belysa förhållandet till i första hand bondeförbundet. En bondeorganisation som vid vissa tidpunkter uppfattades som ett hot medan den vid andra tillfällen sågs som en viktig allierad i kampen mot den radikala vänstern. På vilket sätt användes tullpolitiken som ett verktyg för att närma sig och knyta allianser med andra partier?
- **Den internationella arenan**, Diskussioner om olika typer av handels hinder kopplad till läget utanför landets gränser. Hur var förhållandet

med länder i omvärlden och hur hanterade dessa länder frågor om tullar och liknande.

- **Väljararenan.** Här benar vi ut vilka väljargrupper som ansågs som extra betydelsefulla och hur dessa påverkade strategin i besluten inom Högern. Väljarna var verktyget för att nå makten. Därför gällde det att hålla sig väl med denna massa som efter rösträtsreformerna utvidgats och förändrat de parlamentariska förutsättningarna

Handlingarna på respektive arena är inte alltid av isolerad typ. De olika spelfälten är beroende av varandra samtidigt som de ofta står i motsättning till varandra. Den finns således ett spänningsfält mellan exempelvis den interna arenan och den parlamentariska arenan eller vice versa. De borgliga partierna spelade stor roll för Högerens agerande. Torbjörn Nilsson (2004) skriver i boken *Mellan arv och utopi*:

”Det borgliga samarbetet har varit en central fråga för Högern under hela dess existens, men också något som påverkat partiets möjligheter att driva en egen politik”.

Vid vissa tidpunkter var man allierad med bondeförbundet/centern för att vid nästa läge konfrontera varandra. För Högern var Socialdemokraterna huvudmotståndare punkt slut vilket gjorde att de borgliga hade rollen som den viktigaste komponenten bland Högerens externa förbindelser. Den ideologiska kursen fick tidvis ge efter för att handlingar skulle kunna genomföras som syftade till att nå framgång på den parlamentariska arenan (Eriksson 2005 s.29). Med de teoretiska verktyg som tillhandahållits av Panebianco och Sjöblom har ett analysredskap med stor förklaringspotential skapats. De teoretiska verktygen kommer att användas frekvent och vara invävda i texten.

4 Bakgrund

”Att strida är en intressant form av att leva”¹⁰

4.1 Den stora tullstriden

Man kan med fog påstå att det var under den stora tullstriden som den politiska ådran i Sverige började pulsera. Med striden om tullarna tog partiväsendet stora kliv i framåtskridande riktning. Striden innebar även att lantmannapartiet¹¹ sprack upp i två läger. En del som sympatiserade med frihandel medan den andra fraktionen hade en protektionistisk grundsyn. Första kammarens majoritet utgjordes av den senare gruppen medan minoriteten räknades som frihandlare med högerbakgrund. Detta är i grova drag bakgrunden till födelsen av en protektionistisk höger och en frihandelvänlig vänster (Nilsson 2004 s.131). Bakgrunden till tullstriden låg i de allt lägre priserna på spannmål som under 1870/80 sjönk dramatiskt. Statsminister Robert Themptander beskrivs av historikern Sten Carlsson (1953) som en ”svuren och ihärdig fiende till tullraseriet”, medan Erik Gustaf Boström sedermera statsminister redan i maj 1884 inför konung Oscar II utbrast att ”det vore bättre att låta det svida”. Samma hållning gav Boström uttryck för tre månader senare i ett brev till Oscar Ahlin där han menade att strategin var att frihandlarna nog skulle komma på bättre tankar om man drog åt tumskrubarna stegvis. På så vis skulle bistra verkligheten snart slå frihandlarna i ansiktet (Carlsson 1953 s.162, 167). Boström tog därmed på sig rollen som protektionismens fanbärare. Protektionismen betecknades under denna tidpunkt som den moderna tidens rörelse, denna strid mellan två politiska läger varade till februari 1888 då protektionisterna till slut lyckades realisera sitt program med tullskydd för jordbruket. Tullstriden hade flera dimensioner. Det var inte bara en strid mellan olika grupper med egenintresse, mellan stad och landsbygd utan i grund och botten stod kampen mellan en konservativ och liberalistisk samhällsåskådning. Båda läger spelade på nationella känslor.

Man använde sig av nationalismen som ett verktyg för att få gehör för sin sak. Till slut var det protektionisterna som kopplade greppet vilket innebär en högersvängning inom svensk politik (Eriksson 2004 s.42ff.). Resultatet av tullstriden blev ett system som var intakt fram till 1900-talets första årtionde då Socialdemokraterna återigen blåste liv i frågan (Hysten 1991 s.45).

¹⁰ Ur *Cosmopolitan* april 1926

¹¹ Lantmannapartiet bildades 1866 och var den svenska bondeklassens parti. Partiets paroll var ansvarskänsla och sparsamhet (Carlsson, Sten 1953 s.53).

4.2 Allmänna valmansförbundet bildas

4.2.1 Motiven

När Allmänna Valmansförbundet bildades i oktober 1904 var det en reaktion mot motståndarlägrets samkoordinering och en handling utförd mer eller mindre under protest. Själva begreppet parti eller för den delen parlamentarism hade en negativ klang inom Högerns olika organisationer. Strider mellan olika partier ansågs ha en förgörande effekt på samhällskroppen. Det bildades trots detta en form av valorganisation med en svagare organisatorisk förankring än vad som var fallet i det allt mer samspelade motståndarlägret som omfattade socialdemokrater och liberaler (Nilsson 2004 s.26). Huvudskälet till bildandet var att skapa en mot kraft och försöka om inte stoppa så i varje fall minska takten på socialdemokraterna och den radikala vänsterns framfart som man inom Högern betecknade som ett samhällsfarligt upplösningsarbete (Hysten 1991 s.72). När de onda krafterna som ville stöpa om samhället och radera traditioner organiserade sig, måste de goda krafterna göra likadant resonerade de konservativa herrarna. Genom denna organisation hade Högern gjort sig redo att med modern vapenarsenal delta i kampen om makten inom nationens gränser (Ljunggren 1992 s.13). En intressant sammanfattning görs av Niklas Stenlås (2002) där han menar att AVF grundlades efter förhandlingar och kohandel mellan konservativa grupperingar. Denna kombination av olika kategorier av människor var orsaken till att AVF skulle komma att generera ett flertal motstridiga uppfattningar. (Stenlås, i Nilsson red. 2004, s.51).

Till Partiledare utsågs godsägare Gustav-Fredrik Östberg, även kallad Dick i de inre kretsarna. Östberg ledde AVF åren 1904 och 1907-12. Axel Svedelius ledde AVF under 1905-1906 och Hugo Tamm styrde skutan 1907. Mannen som lade grunden och drog upp riktlinjerna för en långsiktigt hållbar politik tog över 1912. Hans namn var Arvid Lindman (100 års moderata profiler, Jubileumsbok).

4.2.2 Organisationsstruktur

Motståndet mot partier gjorde att det tog tid innan AVF var en självklar medlem inom partiväsendet. Först på 1920 talet ansågs partiet ha inlemmats i parlamentarismens grundstruktur. Arbetet med att etablera en stark och styrduglig partiorganisation gick sålunda långsamt (Thermaenius 1928 s.27). Pamflettarbetet inleddes dock omgående. 1906 hölls den första av en rad kurser. 1915 började verksamheten inom ungdomskretsarna men även kvinnodelen kom att stegvis utvecklas. Det var först 1919 som man kan tala om en egentlig programförklaring. 1926 började man som första parti att använda högtalarbil i kampanjerna. 1930 producerades en valfilm. Det slutgiltiga bildandet skedde först 1935 när de två separata grupperna i riksdagen ”första kammarens nationella part” samt lantmannorna och borgarpartiet i andra kammaren slogs samman till ”riksdagshögern” (Ljunggren 1992 s.50). Det är således en korrekt beskrivning att Högern först efter 1935 kan definieras som

ett vanligt parti i den bemärkelsen att det var det enda av partierna som av olika historiska orsaker haft denna uppdelning (Back 1967 s.16).

4.3 Sockertullarna 1913

Den stora sockerkrisen som blossade upp 1913 är intressant då den är en sammansmältning av intressen inom jordbruks och industrifären. Bakgrunden till den uppkomna situationen låg i den kartell och trustutredning specifikt riktad mot sockerindustrin. Regeringen under ledning av Karl Staaf hade påbörjat denna 1911. Förslaget som lades fram 1913 mynnade ut i en gradvis sänkning av tullarna. Liberalen Otto von Zweigbergk har kallat denna händelse för den ”sockerparlamentariska krisen”. Konflikten stod mellan liberalerna och Högern. För eller mot propositionen (Zweigbergk 1929 s.175). Högerns positionerande i denna sockerkris visade med all önskvärd tydlighet att skyddet i form av tullar konstituerade sig som Högerns framtida linje. Detta vägval inskränkte sig inte endast till jordbruket som inte ansågs vara en näringsverksamhet bland andra utan även industrin omfattades av tillsynen. Läget var strategiskt känsligt för Högern då båda grupperna ansågs som starka ur såväl ett ekonomiskt som sysselsättningsperspektiv. En form av kompromiss utarbetades som Högern i såväl första som andra kammaren kunde stödja (Hysten 1991 s.92, jmf Gellerman, 1958, op. citat s.213 ff.).

Högern var vid den här tidpunkten ingen samlad kraft. Partidisciplinen var svag och det var inte några tydliga linjer av lojala röstboskap som bildades bakom partiledningen (Möller 2004 s.55). Man var för att använda Panebiancos terminologi ”lösa” i sin organisationsstruktur. Förstakammarhögerns ledare Ernst Trygger gav i detta ärende uttryck för uppfattningen som genomsyrade denna del av Högern då han menade att ett tullskydd för en viss industri inte per automatik innebär att staten kan behandla den samma hur som helst. Trygger menade att propositionen som Staaf regeringen lagt fram per automatik ledde fram till att industrin pressades i form av högre löner och råvarupriser (Gellerman 1958 s.233). Sockertullfrågan 1913 visade att AVF inte bara framförde önskemål om jordbrukstullar utan även industrin omfattades av samma skyddstanke. Det gällde att hålla båda läger på gott humör. Det var en balansgång mellan olika intressen i form av bönder, jordbrukare och industrimän. En viktig skiljelinje mellan synen på industrin och jordbruket var dock att industrin inte ansågs må väl av samma typ av inhemska regleringar som var aktuella för jordbruket. AVF med Arvid Lindman som partiledare ville istället genomföra en politik som syftade till att anpassa verksamheten inom landet. Som skydd och ett verktyg i denna strategi var murar i form av tullar mot produkter från utlandet (Hysten 1991 s.93). Ivar Andersson (1956) menar att trots att Högern var samlad i sockerfrågan då såväl jordbrukare som industri förespråkade en tullsänkning såg man sig manade att anta ett kompromissförslag. Syftet med detta var enligt Andersson att slå in en kil inom vänstern och därmed isolera socialdemokratin (Andersson 1956 s.187). Analysen av skeendet från tullstridens dagar blir att denna strid kastade sitt ljus över politiken långt in på 1900 talet. Strategin från högerhåll var således av såväl

offensiv som defensiv art. Man hade två intressen i form av jordbruks och industrigrupperingar att ta till vara på inom partiet. Intressen som inte var av vikt endast på den interna arenan utan minst lika viktig på väljararenan. Dessa intressen skulle skyddas, samtidigt var det absolut nödvändigt att inte vänstern i första hand liberaler och socialdemokrater fick luft under vingarna. Att isolera Socialdemokraterna genom att anta ett kompromissförslag i sockerfrågan kunde ha två effekter. Dels visade man prov på ödmjukhet och samarbetsvilja och dels så slog man in en kil i den alltmer positionerade vänstergруппerna. Ett samlat omdöme under perioden från tullstrid till första världskriget visar upp en bild av splittring och fraktionsbildning. Men även en förmåga att samla trupperna när det verkligen gällde vid kritiska lägen

5 1919-1928

”Det finns understundom anledning att utan att släppa målet ur sikte öfvergifa en position för att intaga en annan.”¹²

5.1 Minirotetsparlamentarismens tidevarv

Vi ser under perioden från partiets bildande till första världskrigets utbrott en fast kurs inom Högerens näringspolitik. Man avvek inte från tull linjen och framhöll konsekvent vikten av att såväl jordbruk som industri mådde bäst om konkurrensen från utlandet blockerades. Studerar man remissdebatter inom den första kammaren från tiden efter sockerfrågan finner man inte några riktigt tydliga avvikelser från partilinjens. AVF räknar in förstakammarhögeren som en del av Högeren på samma sätt som andrakammarhögeren. De två började närma varandra allt mer. Ernst Trygger ledare för första kammarens Höger tonade ner sitt intresse för industrin medan Arvid Lindman såg längre än till bara böndernas bästa. Den partipiska som ett decennium tidigare hade lyst med sin frånvaro¹³ började bita ordentligt. Det blev allt viktigare att nå målet på den interna arenan, partisammanhållning. I riksdagen utkämpades en kamp om ledningen i första kammaren där Trygger drog det längsta strået (Nilsson 2004 s.81). Min tolkning av detta är att, dels bidrog händelserna till att i viss mån polarisera Högerens första och andra kammare där den mer moderata Lindman anförde. Å andra sidan var kampen nu avgjord vilket innebar att ny grund, en ny maktbalans grundlades vilket gjorde att motsättningarna inte eskalerade. Det behövdes ett litet krig för att avfärda kaoset. När handelsvägarna öppnades efter första världskriget kom frågan om situationen för den svenska livsmedelsmarknaden åter i fokus. De amerikanska livsmedelprodukterna hotade med ett billigt pris att knäcka de svenska bönderna¹⁴. Den stora skiljelinjen kom återigen att stå mellan protektionister och frihandlare.

Vid remissdebatterna 1918 och 1919 gjorde sig Arvid Lindman ledare för andrakammarhögeren till böndernas och industrins talesman. Man motionerade 1919 om vilka åtgärder som var möjliga att ta till i form av tull och handelsåtgärder. Motivet för detta förslag var att det krigsslutet innebar större import och sjunkande priser. Motionen avslogs (Lindskog 1954 s.136).

¹² Citat av Arvid Lindman i Lewin 2002 s.70

¹³ . Ledamöterna inom högeren röstade lite som man ville. Man agerade främst som enskilda riksdagsmän utan någon egentlig ansvarskänsla mot partiet. Panebianco talar om frånvaron av systematik i en ”lös” organisation. Högeren var ett typexempel på detta.

¹⁴ Begreppet ”amerikansk fläsk” torde härstamma från denna tid när billigt fläsk flödade in över gränsen. Det var extremt fett och hänges med fördel på vinden där det fick torka. Fläsktullarna sägs ha varit särskilt hatad bland de norrländska skogsarbetarna

Under de inledande åren på 1920 talet utvecklar Högern en skarp kritik av den av vänstern utvecklade frihandelslinjen. Till fördelarna med protektionism räknades inte endast det faktum att det vore bäst om landet var självförsörjande utan även ansågs protektionismen vara till gagn för svenska arbetstillfällen.

”Då en övermäktig konkurrens hotar jordbruket utifrån, staten är då skyldig att lämna det stöd som erfordras för att jordbruksproduktionen skall kunna upprätthållas utan förlust för sina idkare.”¹⁵

En frisläppt ohämmad marknad skulle utgöra ett hot mot svenska arbeten och dess framtid (Hysten 1991 s.46). Högern använde således tullarna som ett skarpt vapen i arbetsmarknadspolitiken. Den förändring som inträffar i ett senare läge är sammankopplad med en förändrad syn på just tullarnas effektivitet som ett instrument för att skydda arbetsmarknaden. Arvid Lindman menade vid ett valtal 1921 att ”*jordbruksskydd och industriskydd äro endast två sidor av samma sak näringskyddet*”. Lindman passade även på att kritisera organisationerna inom bondegrupperna för deras enligt Lindmans tycke ensidiga kritik av industrialismen (Hysten 1991 s.50). Detta kan uppfattas som något luddigt budskap med tanke på att Högern vid denna tid inte såg jordbruket som en näring som alla andra utan som en livsform. Moders Sveas hjärta om man så vill. Det är en tolkning av det. En annan är att uttalandet gick helt i linje med den kurs som Lindman satt ut direkt då han menade att Jordbruk och industri inte gick att särskilda. Det var inte två isolerade poler utan tätt förankrade i sin grundval. Jordbruk och industri skulle skyddas av samma handske.

Statsvetaren Tommy Möller konstaterar i *Svensk politik 1809-1975* (2004) att 1917 brukar allmänt räknas som parlamentarismens genombrott i samband med ministären Eden/Branting maktövertagande. Fragmenteringstendenser inom partisystemet innebar svårigheter med att bilda regeringar som stod på en solid parlamentarisk grund. Man fick nöja sig med att söka konstellationer bestående av minoriteter. Detta var följden av det proportionella valsystemet som kanaliserad en större mångfald av partier i riksdagen¹⁶.

Regeringen Eden/Branting avgick på våren 1920 (Möller 2004 s.104).

Huvudmotståndarna Socialdemokraterna var det parti som tydligast redovisade sin position vad det gällde protektionistiska åtgärder. (s) ställde sig på, vad man menade var, konsumenternas sida i form av en klar och tydlig frihandelslinje. Liberaler och bondeförbundare var betydligt mer splittrade i frågan. Trots att man hade ett flertal bönder inom de båda organisationerna ställde man sig positiv till frihandeln. (Hellström 1976 s.40).

Liberalerna bedrev en konfrontationspolitik mot Högern och menade inför valet 1921 att:

Kommen ihåg vilka svårigheter edra hem skulle få kämpa med om Högers tullaktion skulle lyckas och vi skulle få höjda priser på allt vad vi behöva för vårt dagliga behov och i hemmen¹⁷.

¹⁵ Ur Valhandbok 1921

¹⁶ Ett exempel på en politisk struktur som i grunden förändrade aktörernas omgivning

Även de andra partierna fick sig en verbal omgång av liberalerna.

Kommen ihåg att Arbetarpartiets socialiseringskrav innebär samhällets ekonomiska omstörtning och att statsdrift blott ytterligare skulle förvärra svårigheterna och öka skatterna. Kommen ihåg att det klasspolitiska bondeförbundet är en ren högerorganisation¹⁷.

Precis som man gjort innan och under första världskriget företrädde Högern ett producentintresse och höll sin protektionistiska linje. Men problemen växte. Bonderörelsens organisering innebar ett dilemma. Detta kan utläsas av skrifter som AVF gav ut redan 1915. Den alltmer utbredda enigheten på bondesidan ansågs som ett hot. Strategin var att vara försiktig. Alltför tuffa åtgärder kunde uppfattas som provocerande hos bondeväljarna och som en konsekvens driva in dessa i bonderörelsen. Lösningen blev att försöka blidka bönderna samtidigt som bondeorganisationerna uppmuntrades till samarbete (Nilsson 2004 s.72ff.).

Högern stod återigen inför ett balansnummer. Man skulle ha ett tätt samarbete med bondeförbundet samtidigt var bönderna viktiga som väljargrupp. Istället för att vidta åtgärder som riskerade att stöta bort denna grupp skulle de inlemmas i Högerns synsätt. Böndernas organisation skulle samtidigt understödjas via diplomatiska verktyg. Första och andrakammarhögern jämkades samman allt mer vilket var viktigt för partisammanhållningen. Partilinjen följdes utan några större invändningar. Ernst Trygger kritiserade maximipriserna på jordbruksvaror, något tidigare än Lindman, under kriget men det fanns ingen egentlig åsiktsskillnad av principiell karaktär (1916 FK, Ernst Trygger). Arvid Lindman skrev i ett brev till Ernst Trygger 1918 att ett av hans mest prioriterade mål var att hålla samman bönder och herrar (brev Lindman). Men inom partiet spred sig nu andra synsätt. Ett embryo till motsättning i synen på protektionismens förträfflighet började växa. Tidnings- och högermannen Ivar Andersson (1967) visar i jubileumsskriften *klubben Brunkeberg* hur det internt inom Högern fanns ett vitt spectra i synen på frågan mellan centralt uppsatta högermän. I december 1920 höll historikern Torsten Gihl ett föredrag som riktade in sig på den ekonomiska krisen i Sverige. Gihl intog en position som närmast är att beteckna som "gammalliberal". Två olika vägval kommer fram under mötet. Chefredaktören för Nya Dagliga Allehanda Leon Ljunglund uttrycker en protektionistisk inställning medan Otto Järte anslöt sig till Ghils mer liberala grundsyn. Den tidigare socialdemokratiska riksdagsmannen AJ Christersson menade att han var "protektionist när det gällde jordbruket men frihandelsvän när det handlade om industrin". Motiven för detta var att tullar och skydd mot industrin i sin fortsättning skulle skapa en missnöjd arbetsskara (Andersson 1956 s.32 ff.). Detta skulle få en förödande effekt på väljararenan. Även i Svensk Tidskrift, som visserligen var fristående från AVF men som ändå räknades som sammanlänkad med Högern, fanns det en annan syn på tullsystemet. Tidsskriftens redaktion färgades av två övertygade frihandelsvänner Eli F Heckscher och Gösta Bagge sedermera partiledare. Man finner inget försvar för tullarna hos dessa herrar, snarare tvärtom (Sv. tidskrift 1915). Den internationella aspekten har redan berörts. Efter första världskriget utsattes svensk

¹⁷ Möller & Norman 2002 s.74

näring för ett hårt tryck utifrån. Främst i form av billiga amerikanska livsmedel som med lägre priser försökte ta sig in på den svenska marknaden. Första världskriget fick långt gående konsekvenser. Revolutioner i Ryssland och Tyskland tvingade Högern på defensiven. Antidemokratiska krafter hade börjat resa sig ute i Europa och Högers tulinje gick i linje med övriga Europas handelspolitiska agerande

Vi börjar då se hur den enhetliga fasaden börjar spricka. Successivt kommer det fram nya tankegångar och idéer inom Högern. Rösträtsreformerna 1907-1909,¹⁸ samt 1919 ändrade de parlamentariska strukturerna från grunden. I och med dessa nya rösträtsregler ställdes partierna inför stora utmaningar. Valmanskåren tredubblades på ett enda år från 1920 års "mellanval" till 1921 års val. Andelen röstberättigade steg från 1,2 till 3,3 miljoner väljare (Möller 2004 s.97). Stora grupper som tidigare inte varit viktiga ur strategisk synpunkt blev nu nyckelfigurer på väljararenen. Högers inställning i början på tjugotalet visar att den konservativa ådran pulserade. Handlingarna kunde inte enbart anses som strategiskt viktiga utan även som ideologiskt legitimerade. Det nationella intresset stod över den ekonomiska liberalismens fria prisbildning. Man måste då se Högers inställning som ett tecken på en grundmurad tro på att "det svenska fosterlandet" i första hand främjades genom att enkelt uttryckt stänga ute andra intressen. Det fanns uppenbart en tro på att tullskydd hade den effekten. Tullskyddet kunde även legitimeras utifrån ett liberalt perspektiv. Man ville att näringen skulle växa inom landets gränser. Målet var en inre marknad inom nationen, en slags liberalistisk grundtanke inlindad i en konservativ slöja. Tullarna var ett verktyg för att nå detta. Historikern Lars I Andersson (2004) beskriver tullpolitiken som ett försvar av just dessa värden. Murarna som ställdes upp mot omvärlden var ett led i att bevara marknadens frihet och låta jordbruket undantas från inflytande av staten (Eriksson 2004 s.86 jmf Andersson 2004 s.343). Detta är en tolkning, en annan är att tullpolitiken faktiskt kunde förvaras sett ur en konservativ dimension. Den nationella organismen skulle försvaras. Såväl liberaler som konservativa kunde därför komma fram till protektionismens fördelar ur utifrån olika perspektiv. Det finns i partiprogrammet daterat 1919 tydliga kopplingar till vad som definieras ekonomisk liberalism. Denna positiva marknadsinriktade syn delades inte av alla inom Högern, även om Arvid Lindman hade en positiv syn på en fri ekonomi vägde det konservativa oket över. Ekonomin underställdes kollektiva värden. Vad hade då Högern att tjäna på denna tull linje? Strategin bakom Högers agerande fanns i viljan att tillfredsställa röststarka grupperingar. Den ideologiska positionen kunde så att säga legitimera röstfiske inom attraktiva väljargrupper. Starka grupper som var nödvändiga för att nå parlamentarisk makt dessa var liktydiga med Jordbrukarna och industrimännen. De grupperingar som hade de maktinstrument som Panebianco menar är nödvändiga för att styra inom en organisation Utifrån det material jag utforskat drar jag

¹⁸ Högers ledning visade att det fanns handlingsutrymme och att man inte var slav under strukturerna Rösträtsreformen gjorde att antalet väljare gick från 432099 till 1066200 från 1908 – 1911 års val (Möller 2004 s.63). Förändringen av de politiska strukturerna tvingade Högern att handla. Lösningen var ett proportionellt valsystäm Syftet med att diva denna reform var att säkerställa en maktsällning. Liberalerna under Staaf var däremot för ett majoritetssystem

slutsatsen att handlandet i grund och botten hade en strategisk dimension. Dessa åtgärder kunde sedan legitimeras med försvaret av moder Sveas välbefinnande. Människor väl och ve var i fara. För att motverka denna svekfulla vänster att slita sönder samhällskroppen krävdes det en Höger som slog vakt om det nationella intresset.

5.2 Sockerfrågan blossar upp igen

1925 blossade frågan om socker återigen upp. Priserna på socker föll och Högern och bondeförbundet reagerade med en motion som syftade till att tillsätta en utredning syfte att främja sockerproduktionen (Eriksson 2004 s.80). Efter en genomgång av denna motion från 1926 är analysen är att den genomsyras av ett nationellt budskap. Sockerfrågan ansågs vara av stor nationell vikt först och främst genom alla de arbetstillfällen som näringen genererade (motion 78 AK 1926 s.6).

I ett tal kritiserade Lindman regeringen för avsaknaden av visioner. Lindman var förgrymmad över att inga tullhöjningar inte ens av tillfällig karaktär infördes för att sätta stopp för ”blodflödet” inom socker industrin (Lindman, Arvid För folket genom folket – tal i Uppsala 6 maj, 1926). Samtidigt var frågan om en enad fasad vara av stor vikt. Ett protokoll från riksstämman den 9 Maj 1926 visar hur en redaktör Persson¹⁹ gjorde invändningar mot ordet ”förstakammarpolitik”. Detta menade Persson kunde tolkas som att Högern bedrev en annan politik i de olika kamrarna (Riksstämmans protokoll 1926). Gunnar Sjöblom menar att partisammanhållning är målet på den interna arenan Redaktör Perssons debattinlägg visar på en strävan att åstadkomma just detta. En väl fungerande partisammanhållning innebär dock ingen garanti för framgångar, vilket Högern fick erfaras.

¹⁹ Redaktör Persson är troligen liktydigt med högermannen Gustav Falla som jag återkommer till i en senare del av studien

6 Amiralen tar befälet

”De sakna nationell identitet. De äro snyltgäster vid rikets fienders bord och de äro beredda att slicka smutsen från deras fötter, som vilja förtrampa vårt urgamla rikets oberoende och självständighet”²⁰

6.1 1928 – 1930

Efter en bitter och lång strid med tullarna i fokus avgår amiral Lindman 1930 som statsminister:

”Den ur högerns led framgångna regeringen har fattat som en av sina betydelsefullaste uppgifter att lämna skydd åt Sveriges näringsliv. Detta har omintetgjorts genom vänsterpartiernas förenade motstånd mot tullhöjningar. I detta läge avgår vi”²¹

Då Lindman bildade regering 1928 var det i en tid av parlamentariskt kaos. En tid då hotet från kommunismen gav namn åt det s.k. Kosackvalet.

Hur resonerade Högern under denna tid när man de facto befann sig i maktställning när det gällde protektionistiska åtgärder? Vi tar hjälp av Sjöbloms analyschema i kombinationen med panebiancos teori bestående av parametrar i form av *kompetens, kommunikation, formella regler, politisk miljö rekrytering samt finansiella resurser* för att få svar på frågan. De strategiska vägvalen skall sålunda ses i ljuset av denna sammansmältning mellan olika maktkomponenter.

6.1.1 Amiralen vacklar

1929 blossade återigen tullfrågan upp med sockret i fokus. Prisfall 1928 ledde till att regeringen under Lindman lade fram en proposition som innebar tullhöjningar. Vänstern svarade med att ställa sig positiva till statsingripande för att stödja betodlarna. Synen var dock från socialdemokrater och liberaler att subventioner vore att föredra (Hellström 1976 s.33).

Subventioner var en typ av reglering som Högern inte kunde acceptera utifrån rent principiella grunder. Det var ett ingrep på marknaden. Ett verktyg som satte marknadskrafterna ur spel. Högern stod isolerad i sin tullvänlighet och krisen eskalerade. 1930 återkom regeringen med ytterligare en proposition om tullhöjningar. Det s.k. sockerutskottet rattade även denna och Högern fann det för gott att backa och acceptera subventioner. Detta var en knäckfråga för Högern med

²⁰ Citat Högerman Ernst Trygger.

²¹ Valupprop till Sveriges folk , juni 1930.

såväl strategiska som ideologiska dilemman. Här ser vi för första gången hur Högern överger tullinjen för att istället om en mottvilligt stödjande subventioner. Vad var då orsakerna till denna kovändning? Sannolikt kände Högern en moralisk skyldighet att inte utelämnat betodlarna utan något stöd. När propositionen föll var tullinjen ”körd”. Valet var då att antingen envist stå fast vid sina ideologiska grundvärderingar och därmed riskera stödet hos viktiga väljargrupper eller att utöva pragmatisk realpolitik. Lindman visar i brev till Partiombudsmannen Anders Björklund hur kritisk han är mot bondeförbundets agerande. Lindman menade att bondeförbundets acceptans av subventioner hade ställt Högern ensam i frågan om tullar (Brev Lindman 1930). Det fanns krafter inom Högern som menade att partiet gott kunde acceptera subventioner. Per Nilsson I bonarp var en sådan tung skånsk högerprofil. 29 januari, 1929 skrev Bonarp att ”vi skåningar blevs i försvinnande majoritet i fråga om statssubventionering”²². Svenska dagbladet förde en helt motsatt linje. Tidningen intog konsekvent en protektionistisk hållning och argumenterade med oförminskad styrka för tullskyddet (Andersson 1960 s 315ff.). Detta visar på inre konflikter inom Högers olika delar Det faktum att Lindman till slut accepterade subventioner visar på dennas pragmatism. Han visste vilka risker det innebar att hårdnackat vägra betesodlarna stöd i annan form än skydd via tullar. Högern hade fortfarande en stark tro på tullarna men acceptansen för regleringar hade ökat. Lindman hade problem på samtliga arenor. På den interna arenan slets han mellan att stödja industrin som förfogade över de finansiella instrument som panebianco menar är en viktig maktkomponent. Denna grupp finansierade en stor del av partiets verksamhet. Mot detta stod bönderna som var en viktig maktfaktor och hade en stark position i riksdagen. Minsta felsteg kunde driva bort denna grupp rakt in i armarna på bondeförbundarna. Det var alltså utifrån dessa förutsättningar som strategin lades upp. Lindman gick till slut under protest med på att stödja subventionerna. Han övergav ideologiska principer för att det helt enkelt skulle kosta för mycket. Principerna hade ett pris som inte Högern var villig att betala.

6.2 Den inre kretsen

Angelo Panebiancos teorier om den dominanta koalitionen som jag redovisade i teoridelen kan här fungera som ett verktyg för att lösa upp knutarna. Panecinco delar upp strömningarna inom ett parti i fraktioner eller tendenser. En fraktion i denna bemärkelse är en hård kärna. En tätt sammanlänkad grupp medan tendensen som Panebianco beskriver är lösligare förankrad. Detta är nyckelbegrepp då kontrollen över partiets maktfunktioner fördelas (Panebianco s.38). Sedan bildandet var AVF en salig blandning av moderata och konservativa element. Krafter som drog åt olika håll och egentligen bara en minsta gemensam nämnare vilket var motståndet mot den radikala vänstern. Jordbrukare och industrimän fanns i båda dessa grupper. Detta visar på tendenser. När det gällde frågor som i första hand rörde deras gemensamma intressen var de båda grupperna mer att beteckna som

en fraktion. Jordbrukarna inom partiet hade ett maktmedel, ett instrument som kan förklara partiets agerande. Bondeförbundet fanns vid sidan som ett allvarligt hot och detta skrämde Lindman. Farhågorna om att se bönder och jordbrukare fly till ett konkurrerande parti fick partiledningen att förvara Tullskyddet. Industrimännen såg ingen annan utväg än att stödja skyddet även för jordbruket. Hotet från ett starkt jordbrukarkollektiv blev tungan på vågen. Det var sålunda jordbrukarhögern som gick segrande ur denna maktstrid och tullpolitiken som utformades från dessa utgångspunkter bör betraktas som en kompromiss mellan två tunga maktkonstellationer. Fredrik Eriksson (2004) menar att ”konkurrensen mellan landsbygdens och jordbrukarnas röster var en central orsak till Högerns agerande i jordbrukspolitiken”. Sålunda styrde röstmaximeringsprincipen i mångt och mycket Högerns handlande.

6.3 Lindman går

Det fanns ett starkt motstånd mot regeringens näringspolitik bland främst socialdemokraterna. Dessa gick mot alla former av tullhöjningar. I riksdagsbehandlingen 1930 stod det klart att en proposition framlagd av regeringen där inmalningstvång på spannmål samt tullhöjningar var den springande punkten skulle avslås. Arvid Lindman deklarerade att regeringen inte kunde ta på sitt ansvar att genomföra inmalningstvång utan att kombinera detta med tullhöjningar. Utskottsbehandlingen av motionen hade skett under ledning av C.K Ekman från de frisinna och linjen från utskottet kan sammanfattas med att tullhöjningarna avsågs medan inmalningstvånget infördes. Högern röstade för detta trots att man därigenom skrev under sin egen avskedsansökan (Eriksson 2004 s.96-97). Agerandet i denna fråga har blivit föremål för spekulationer. Gustav Andersson från de frisinna menade att Lindman medvetet fullföljde denna strategi med tanke på att depressionen var på framåtmarsh. (Andersson, Gustav 1955 *Från bondetåget till samlingsregeringen*). Högermannen och skribenten Ivar Andersson²³ menade detta icke var fallet då depressionen ännu icke drabbat Sverige. Arvid Lindman var enligt Andersson ingen rygglös urvattnad politiker som överlämnade ansvaret för att själv sätta sig i säkerhet (Andersson 1956 s.75).

Min uppfattning är att om inte Lindman hade avgått p.g.a. tullfrågan hade han fått göra det på grund av någon annan. Hela tjugotalet var en parlamentarisk orädd. Lindman såg det som en taktisk manöver att avgå det var det bästa agerandet ur röstmaximeringsaspekt i en tid fylld av kaos och med en depression som närmade sig med stormsteg. Inte på grund av politisk feighet, utan för att det ansågs vara en strategisk lämplig manöver.

²³ Ivar Andersson hade ett tätt samarbete med Arvid Lindman. Han var ytterst nära att bli vald till partiledare 1935 men förlorade med en röst mot motståndaren om posten Gösta Bagge.

7 Strategier under 30 talet

”Nya händelser aktualiserar nya problem och ställer gamla problemställningar i skuggan”²⁴

Vidare under trettioalet finner jag vid upprepade tillfällen uttalanden som styrker linjen att Högern under Arvid Lindman aldrig egentligen ruckade på den protektionistiska linjen även om man vilket redovisats vid vissa specifika ärenden tvingades till taktisk reträtt. Den 31 maj 1932 menade Lindman att:

*”Krigstillståndet inom näringslivet är en följd av statsmakternas underlåtenhet vidta erforderliga skyddsåtgärder”*²⁵.

Lindmans argumentation är genomsyrad av nationalism vilket framgår än tydligare vid ett framträdande ett par år senare.

”Såväl hantverkare som industrier får icke lämnas ut att krossas mellan allt mäktigare intressen. Låt oss icke förgäta minnet av de femhundra svenska fanorna , höjda till fosterlandets ära”²⁶

”den svenska högern är ett nationellt folkparti. Den sätter fosterlandet främst och tvekar icke att ta till nödvändiga åtgärder för att göra nationen och dess näring stark”²⁷.

Ytterligare två år senare uttrycks:

”kommunister och socialister går fram och bereder vägen för ett statsmonopol och tvångsregleringar som hotar beröva människor deras daliga bröd”²⁸.

Citaten ovan kan tolkas olika. Termen ”nödvändiga åtgärder” kan innebära såväl tullar som subventioner. Gemensam nämnare är dock skyddstanken och att den politik som Högern stod för under de inledande åren på trettioalet omfattade hela näringslivet, såväl industri som jordbruk. Staten skulle upprätthålla ramarna och inom dessa låta näringen sköta sig själv. Högern var politiskt utfryst, vilket var en av orsakerna till strategiförändringen. Denna innebar att man gick från att ensidigt försvara näringen via tullar, till att man mer och mer anammade regleringar. På så sätt sattes Högers ideologiska principer ur spel. Tullarna sågs mer som ett komplement. Man såg tecken på en långsam förändring. Den konsekventa tullpolitiken

²⁴ Kammarherre och högerriksdagsman James Dickensson

²⁵ Valupprop 1932. Amiral Lindman är stenhård i sin kritik av den vänsterleda regeringen.

²⁶ A Lindman, 28 Maj 1934, vid öppnandet av högerns riksstämma

²⁷ Ur Högers program 28-29 Maj 1934

²⁸ Ur Högers valupprop 1936

började byta form. Visserligen en endast marginell positionsförflyttning men vi ser ändå tecken på att tullinjen börjar mjuknas upp. Argumentet för tullar fanns dock kvar och var Högersns förstahandsval då det gällde att skydda näringen. Kan Sjöbloms analyschema vara till hjälp för att förstå denna positionsförflyttning?

7.1 Interna arenan

Den interna arenan var konfliktfylld under 30 talet. Grunden i dessa konflikter låg i spänningsmomenten mellan olika gruppers egenintresse. Industrihögern hade inget intresse av att Jordbruket skulle skyddas eftersom detta kunde leda till högre priser då utländsk konkurrens inte tilläts ta sig in på marknaden. Dessa högre priser kunde leda till krav på löneökningar med mera. Å andra sidan var industrin inte heller alltför intresserade av att liera sig med metoder vars effekt kunde bli högre arbetslöshet på landsbygden. Detta skulle stärka andra politiska grupperingar liknande bondeförbundet. Industrin stod alltså inför ett vägval. Att jordbrukarna skulle använda sina maktmedel²⁹ mot industrin uppfattades som ett reellt hot (Eriksson 2004 s.120). Niklas Stenlås (1998) beskriver i sin bok *Den inre kretsen* hur maktmedel i form av finansiell styrka. Industrin inom Högern hade sitt maktmedel i frågan om finansiella medel. Utan detta stöd var partiet en lätt måltavla. Den inre krets som Stenlås redogör för spindelnät byggt på utbyte av tjänster och i viss mån positioner. Dessa mekanismer möjliggjorde en enad aktivitet på den politiska arenan (Stenlås 1998 s.89f.).

Under 30 talet använde dock inte industrin detta vapen. Min tolkning av detta är att industrin var skadeskjuten av den djupa depressionen. Vi ser också i Gullan Gidlunds (1983) *Partistöd* att donationerna till Högern sjönk under denna period. Industrin tycktes samla krafter inför nya attacker. Panebianco menar att maktrelationerna inom ett parti ofta förklaras av relationerna med fackföreningsrörelsen. Han tar brittiska Labour som ett exempel (Panebianco 1982 s.37). Det finns liknande drag inom Högern. Högermän med centrala positioner var representerade inom en allt starkare fackföreningsrörelse. Sitt förhållande med facket var ett externt maktmedel som jordbruksrörelsen inom Högern kunde utnyttja om så vore fallet. Jordbrukarna hade en ”Smoking Gun” som man var redo att avfira om inte skyddslinjen fullföljdes. Genom dessa medel kom jordbrukarhögern att ta befälet och styra riktningen. Man kunde dock inte på egenhand genomdriva en protektionistisk linje utan behövde stöd från andra grupperingar. Detta stöd etablerades stegvis inte minst med hjälp fackföreningsrörelsen och man var ett typexempel på den dominanta koalition som Panebianco styr en organisation. Ett tydligt exempel på denna koalitions makt över partiets kurs visar sig i följande exempel. Gösta Bagge redaktör för svensk tidsskrift under åren 1911-1925 var under sin tid på denna position bland frihandelsgruppen (Hysten 1991 s.48).

När samme Bagge i juni 1935 höll ett tal där nya linjer skisserades i jordbrukspolitiken ifrågasatte han indirekt den gamla uppfattningen inom Högern som upphöjde jordbruket över alla andra näringar men han höll fast vid partiets

²⁹ Kraftfulla mandat i riksdagen samt ett stort stöd i form av röststarka väljargrupper, främst på landsbygden.

protektionistiska linje. Detta visar klart på det inre tryck som fanns inom partiet. Bagge var sålunda inte överens med jordbrukarna i fråga om skyddsåtgärder men fann det för gott att vika ner sig.

7.2 Väljararenan

På *väljararenan* blev 30 talet ett årtionde fyllt av besvikelse för Högern. Partiet, som fick sitt högsta väljarstöd någonsin i kosackvalet 1928, tappade mark. Nära 30 procent av väljarandel suddades ut mellan 1928 till åren 1936 -1940 (Hysten 1991 s.102). Ledande högermän betraktade denna tid som en lång uppförsbacke. Ivar Andersson (1956) menar att 30 talet var ett årtionde som kännetecknades av hård motvind för Högern (Andersson 1956 s.336). Jordbrukarandelen av väljarna hade minskat och dess maktställning som grupp hade successivt minskat (Odhner 1953 s.21). Men det var fortfarande en grupp som man vid röstmaximeringssyfte skulle hålla sig väl med. Att bondeförbundet var ett reellt hot mot Högern visar det faktum att Högern förlorade en tredjedel av sina jordbrukarröster under perioden 1924-1928 (Lewin, Jansson och Sörbom 1972 s.147). Som redovisats ovan var jordbrukarna den dominanta koalitionen vilket gjorde att deras makt fick genomslag i real politik. Vare sig det handlade om tullar, regleringar eller subventioner skulle deras egna intressen skyddas. Trots att detta vid ett flertal tillfällen innebar åtgärder som gick stick i stäv med partiets principiella hållning vek man ner sig från partiledarhåll av rent rationella och taktiska skäl. När Bondeförbundets bildande 1921³⁰ var det en varningssignal. Högern stod inför en utmaning. Man skulle behålla de jordbrukare som fanns i de egna leden och samtidigt slå en kil i Bondeförbundet. Enligt historikern Lars I Andersson saknade dock Högern ett program som gynnade bönderna (Andersson 2004 s.230).

7.3 Parlamentariska arenan

Som visats i teoridelen flyter arenorna ibland samman. Det parlamentariska läget efter valet 1932 förändrade det politiska landskapet i grunden. Socialdemokraterna var valets tydliga segrare och bildade regering. (s) var måna om att skapa ett solitt stöd för sin regering vilket ter sig naturligt efter minoritetsparlamentaris- mens tidevarv som pågått i mer än ett decennium. Man vände blickarna mot bönderna. Det var bondeförbundet som var målet. Bondeförbundet och de frisinnade³¹ bekände sig till en allt mer utbredd statsinterventionistisk hållning angående jordbrukspolitiken. Högern anslöt sig successivt till denna linje. Man slog därmed två flugor i en smäll. Man ljerade sig med sina borgliga partikollegor samtidigt som man satte motståndarna under press. Strategin slog in en kil i vänsterns motvilja till denna typ av politik (Möller 2004 s.129) Vad man inte räknade med från högerhåll var att detta i själva verket underminerade partiets ställning. Denna

³⁰ Sammanslagning av bondeförbundet och jordbrukarnas riksförbund.

³¹ Liberalerna bröts efter partisprängningen 1923 (nykterhetsfrågan) upp i det liberala partiet och frisinnade landsföreningen som leddes av den politiska "räven" CK Ekman.

allians fick (s) att överge sin, för bondeförbundets räkning omöjliga, frihandelsvänliga position och därmed grundlades ett 44-årigt långt regeringsinnehav³²

Krisuppgörelsen 1933 mellan bondeförbundet och socialdemokraterna betecknades som ”knivhugg i ryggen”. Historikern Sven Anders Söderpalm menar att uppgörelsen var ett resultat av en konsolidering mellan bönder och arbetarklass. Analysen är att det parlamentariska läget förändrades då bondeförbundet bytte riktning. Man svek det konservativa arvet och gick istället i polemik mot Högern.³³ Högern var redan i ett utsatt läge då samtliga av deras tullmotioner under perioden 1930-1932 fälldes i riksdagen. Högern befann sig i ett parlamentariskt dilemma. Ett utsatt läge där strategier och taktik gick före principer och ideologi. Krisuppgörelsen gjorde att klimatet hårdnade. Lindman var enligt anteckningar och brev alltmer skeptisk till bondeförbundarna, han litade helt enkelt inte på dem. Med all rätt skulle det visa sig. Med i bilden fanns även de frisinnade som hoppade över blockgränserna anförda av en av Sveriges historiskt sett största politiska taktiker C. K Ekman även kallad ”vågmästaren”³⁴ Jordbrukspolitikerna var i centrum för det politiska intresset under 30 talet och de borgliga partierna ägnade stor möda åt att försvara sin allierade (Eriksson 2004 s.123). Tolkning av detta är att Högern gick sin egen väg och förlorade slaget på den parlamentariska arenan. Socialdemokraterna var framme och knöt till sig det viktiga bondeförbundet vilket var ett drag för att konsolidera makten.

7.4 Internationella arenan

Internationella arenan, En viktig händelse var när Högern 1928 accepterade ett tyskt handelsavtal trots att det gick mot partiets ideologiska hållning. Lindman beklagade sig i brev till över tyskarnas inställning. Han målade upp en bild som ger insikt kring de problem som Sverige hade med andra länders stöd åt jordbruket. Tyskland ansågs vara en nyckelnation då förhandlingarna mellan dessa partier kring ett nytt handelsavtal pågick. (Lindmans samling, vol. 1, brev från Lindman till E.K Palmstierna, svenska ambassaden i London den 6/11 1929) Strategin bakom detta var troligen att kasta ut ett ”köttben” åt industrihögern som inte gick med på att låta sig köras över av jordbruksfalangen, en balansgång mellan starka grupperingar. Mitt emellan satt Arvid Lindman och gjorde sitt bästa för att balansera och slå vakt om de intressen som ansågs som mest värdefulla för partiet som helhet. Lindman som vid ett tidigt skede tog avstånd från nazismen verkade i sina brevsamlingar att döma inte speciellt intresserad att göra affärer med den tyska staten. Fördelarna var dock större än nackdelarna. En starkt bidragande orsak till att handelsavtalet skrevs under trots att det var mot Högers ideologiska hållning var att i regeringen 1928-1930 fanns en handelsminister vid namn Vilhelm

³² Regeringen avgick några månader innan valet 1936 efter att ha för förlorat viktiga voteringsmen vann det efterföljande valet och tog tillbaka makten.

³³ Söderpalm *Arbetare och bönder, Krisuppgörelsen och socialdemokraternas väg till makterna* i Koblik, Steven, *Från fattigdom till överflöd* 1973 s. 250 ff.

³⁴ Denna avgick 1932 sedan det visat sig att han tagit emot en summa på 50 000 av tändstickskungen Kruger

Lundvik. Förr detta VD för industriförbundet och en notorisk tullmotståndare. Även socialministern Sven Lübeck och statsrådet Nils Vult von Steyern får räknas in i denna grupp. Där stod alltså Arvid Lindman själv gammal industriman³⁵ med en handelsminister som var tullmotståndare, en jordbruksfraktion som krävde skydd och en kapitalstark industrihöger. Handelsavtalet med Tyskland får ses som en eftergift åt den senare gruppen och att Lundvik var pådrivande kan vi nog utgå ifrån.

Sammantaget blir analysen sett att Högern under 30 talet misslyckades med det Gunnar Sjöblom menar är ett partis överordnade mål nämligen att själv fatta de auktoritativa besluten överensstämmande med sina grundläggande värderingar. Med andra ord programrealisering (Sjöblom 1968 s.73). Högern befann sig under hela 30 talet på defensiven. Man följde en linje som gick ut på en skyddstanke och denna tanke anammades av andra partier. Det var dock inte Högern som fattade de auktoritativa besluten utan det tvingades man acceptera att andra partier gjorde. Detta misslyckande hänger samman med att partierna inte lyckades nå uppställda mål på arenorna redovisade ovan. En länk i kedjan höll och det var förmågan att hålla en enad fasad utåt. Detta kan vi tillskriva Lindman som hade en förmåga att ena trupperna i de mest utsatta lägen. Det räckte dock inte för att man skulle få genomslag för sin politik, med andra ord realisera sitt program. Partiets idéer genomsyrade realpolitiken men man fick själva inte vara med. Kort sagt Högern blev överlistade av en allt starkare och taktisk socialdemokrati som vid krisuppgörelsen inte till synes hade några större betänkligheter mot att gå från en frihandelslinje till en protektionistisk linje. Allt för att få med sig bondeförbundarna.

Jan Hysten ger i sin avhandling *Fosterlandet främst?* Något svårtydda besked. Hysten menar att Lindman höll sin tullvänliga linje under hela sin tid som partiledare, men även att 30 talet var en period då Högern framförde en arbetslinje där protektionismen tonades ner (Hysten 1991 s.58 122).

En viss positionsförflyttning kan skönjas men på det hela taget var det kort sagt statens roll att skydda näringen genom säkerställa ramar, inom dessa ramar skulle näringen så långt det var möjligt sköta sig själva utan statlig inblandning. Lindmans klara och tydliga riktlinjer, i de tal han höll innan sin avgång, är ett tecken på detta. Även efterträdaren Gösta Bagges uttalanden bekräftar detta.

³⁵ Vd för Iggesund bruk, LKAB och även under en period generaldirektör för telegrafverket.

8 Kursomläggning

”om du inte är beredd att ge upp något värdefullt så kommer du aldrig att åstadkomma riktiga förändringar, orsaken till detta är att du för alltid kommer att ha kontroll över saker du inte kan ge upp”³⁶

Efter krigsåren som präglats av samförstånd fanns det starka krafter inom Högern som menade att partiet behövde ”stöpas” om. Denna debatt ledde fram till 1946 års handlingsprogram *Högern vill* och den mer ideologiskt inriktade programkommentaren *Frihet och framsteg*

8.1 Frihet och framsteg

”Vårt land har det allra största intresse av fortsatt ökning i den internationella handelns omfång. Detta sker bäst genom en fri, enskild handel. Genom att de enskilda företagen får knyta förbindelser med leverantörer i de länder där varor står att köpa få fördelaktigaste villkor, och där våra egna produkter efterfrågas av köpstarka kunder, kunna verkliga bidrag till att höja vårt folks välbefinnande erhållas”.³⁷

När *Frihet och framsteg* lanserades 1946, var det resultatet av en lång rad kompromisser mellan olika falanger inom partiet. Statsvetaren Stig-Björn Ljunggren (1992) menar att det var en kompromiss mellan två specifika kärntrupper inom partiet, den ”mjuka” och den ”kärva” linjen (Ljunggren 1992 s.30 f.). I grova drag var det ett program med stark socialpolitisk inriktning där brytningen gick i synen på statens roll. Företrädarna för den mjuka linjen menade att Högerns sociala kurs behövde reformeras, medan den kärva linjens anhängare menade att åtgärder i denna riktning skulle vara ett alltför stort ingrepp i den personliga friheten (Nilsson 2004 s.132ff.). Förändrings vindar blåste inte enbart över den sociala sektorn. Skiftningen i synen på gränsskydd som ett verktyg för att skydda svenska intressen och arbetstillfällena är tydlig. Högern gör helt om i tullfrågan

”vårt land är starkt beroende av utlandet för sitt välbefinnande. Inflytanden utifrån kunna medföra en tillfällig arbetslöshet. Det är då klokare att det allmänna på olika sätt skyddar de arbetslösa genom tillfällig arbetsanställning än att landet drives in en avspärrningspolitik som framkallar motåtgärder, vilka i sin tur draga nya med sig”³⁸

Den sista meningen kan översättas med att eventuella gränsskydd inte är att förorda då det skulle få en kontraproduktiv effekt. Man tar uttryckligen avstånd från

³⁶ Andy Law, Marketing genius. 2006.

³⁷ Ur programförklaringen Frihet och framsteg 1946

³⁸ Hysten 1991 s. 121, citerar från Frihet och framsteg

den tullpolitik som genomsyrat partiet alltsedan den stora tullstridens dagar. detta gäller dock inte jordbrukspolitiken. En genomgripande analys av dokumentet ger en bild av ett parti som gjort helt om i synen på näringsskydd. Man hade tidigare från Högerns sida utgått från tull/regleringstanken. Avsteg från denna var frihandelsstankar. Nu i och med dokumentet som satts på pränt är situationen den omvända. Man utgår från en generell frihandelsprincip där det vid vissa lägen kan finnas skäll för att använda sig av protektionistiska verktyg.

”Avsteg från en principiell frihandelspolitik kan förekomma, då är en tullpolitik med måttliga insatser att förorda”³⁹

8.1.1 Jordbruket – ett reglerat undantag

Den socialpolitiska prägel som frihet och framsteg andades var starkt förknippad med synen på jordbruket. I programmet tog man klart och tydligt ställning för stöd till jordbruket via regleringar.

”Det är inte rimligt att inte jordbruket skall skyddas mot utländsk konkurrens”⁴⁰

Detta gav en tvåsidighet i budskapet då man samtidigt i programmet alltmer tryckte på termen frihet, regleringar och frihet i ett och sammas andetag. Som eld och vatten tyckte Gunnar Falla⁴¹ som menade att det svårligen gick att hävda jordbrukets frihet samtidigt som man förordade statligt stöd (Ljunggren 1992 s.63). Vad Falla talar om är underförstått att relationen frihet och regleringar inte är helt okomplicerad.

Vad var det då som låg bakom det undantag som jordbruket utgjorde? Varför var denna sektor privilligerad? Helt klart är att synen på arbetslösbekämpning ändrade karaktär. Tullarna legitimerades till viss del vilket ovan är visat på grunden att det var ett sätt att skydda svenska arbetstillfällen och därigenom svensk industri eller vice versa. För att spåra upp motiven tar vi återigen hjälp av panebianco. Gruppen jordbrukare hade fortfarande en stark maktposition inom partiet. Dessa utgjorde 36 procent av överstyrelsen, 44 procent av arbetsutskottet och intog 31 procent av platserna i den kommitté som utarbetade principprogrammet – programkommittén och 339 procent i den andra som utarbetade kommunal och handlingsprogram (Eriksson 2004 s.149, Granström 1967 s.31). Jordbrukarna hade de viktiga maktinstrument som Panebianco är nödvändiga för inflytande. Man hade som grupp kompetens i den mening att man via dessa centrala nyckelpositioner hade möjlighet att kontrollera sitt eget och andras inflytande i organisationen. De fakta som redovisats ovan styrker detta. Den politiska miljön som visar på möjligheterna att sluta allianser med andra organisationer och partier fanns även detta i form av starka kontakter med fackföreningar och bondeförbundet. Panebiancos modell visar här varför jordbruket blev ett reglerat undantag när

³⁹ Frihet och Framsteg 1946 s.78

⁴⁰ Högern vill, handlingsprogram 1946, s. 6

⁴¹ Falla hette tidigare Persson

Högern i och med 1946 års program visade tydliga tecken på en liberalisering. Gruppen var stark, hade instrumenten och var inte sena med att utnyttja dem.

”Av naturliga skäl intar jordbruket en särställning i jämförelse med andra näringsgrenar.”⁴²

Det fanns dock ett annat instrument som en annan maktfaktor höll i sin hand, de finansiella resurserna.

8.1.2 Industrihögern går på offensiven

Rent numerärt och parlamentariskt fanns det ingen intressegrupp som förlorade mer på demokratiseringen än näringslivet och industrin. Genom förstakammarreformen 1919 sjönk andelen storföretagare från 50 till 30, av dessa fanns en minoritet i gruppen industrimän. 1937 var siffran nere i 18.

I stället för att direkt hävda sina politiska intressen genom att sitta med i de beslutande organen har man funnit nya vägar att agera (Söderpalm 1976 s.11ff.). Det är under 1940-talet som en organisering sker inom svensk industri med syfte att styra politiska beslut. Man ville påverka partipolitik och opinionsbildning för egna syften. Det visar sig vid närmare efterforskningar att industrifalangen inom Högern på 140-talet representerades av personer med starka förgreningar till storföretagarna. Dessa företagare var beredda på att slåss med näbbar och klor för att försvara industrin mot statlig intervention. (Stenlås 1998 s.31ff.).

Under 30-talet hade man varit tvingade att gå på defensiven på grund av en allt starkare socialdemokrati och depression. Nu var man redo att gå till attack och Högerpartiet var ett viktigt verktyg för detta ändamål. Panebianco menar att finansiella medel är en viktig komponent då makten inom ett parti definieras. Niklas Stenlås (1998) visar att *Den inre kretsen* av industrimän inom Högern från 1942 lade allt större ekonomiska resurser på att finansiera Högerpartiets verksamhet. En återkommande kommunikation hölls mellan storföretagarna och partiledningen. Man var skeptisk mot statens alltmer ambitiösa försök att försöka styra näringslivet i vad som uppfattades som en farlig riktning.

Vi ser i programmet tydliga drag av ”kärleksförklaringar till industrin”

”Högerns uppgift är att verka för en näringspolitik som skapar de möjligast gynnsamma förutsättningarna för en stegrad varuproduktion, varvid allas medverkan i fri konkurrens på lika villkor”⁴³

Högern stod sålunda fortfarande på producenternas⁴⁴ sida vilket var liktydigt med kontinuitet. Det var endast medlen för att nå målen som ändrats totalt. Högern började dock alltmer att flörta med konsumenterna vilket leder oss in på Sjöbloms analyschema som förklaringsmodell till den fastställda förändringen.

⁴² Högern vill, handlingsprogram 1946, s. 2

⁴³ *Frihet och framsteg* 1946 s.75

⁴⁴ Förhållandet producent/konsument var en viktig dimension i tullfrågan

8.1.3 Motiven

Från att ha haft en position på 20 talet där arbetslösheten bäst motverkades genom sänkta skatter och pålagor för näringslivet vilket i sin tur skulle förbättra dess möjligheter att överleva och i slutändan landets ekonomi svängde man via ett 30 tal där tullinjen allt mer urholkades till att 1946 hävda att företagen utgöra den första försvarslinjen mot arbetslöshet. Möjligheterna till statlig internering uteslöts dock ej (Frihet och framsteg 1946 s.145). Detta placeras delvis in på väljararenan då Högern efter katastrofvalen nu på allvar försökte ta till grepp som skulle att-rahera massorna.

Jag menar att detta var ett försök från Högern att sudda ut en kall stämpel för att ersättas med en varmare mer medkännande linje. Ett parti som brydde sig om människor och visade social empati. Detta verifieras av det faktum att Gösta Bagge⁴⁵ medgav att det fanns fog för den kritik som riktats mot partiet som gick ut på att Högern tidigare uppträtt på ett socialt okänsligt sätt. Man stod för långt ifrån folket och dess vardagliga problem (Ljunggren 1992 s.56). Dessutom finner vi en anledning till kursändringen i att man förändrat synen på vilka faktorer som orsakade arbetslöshet hur denna bäst skulle bekämpas Högern var dessutom pressad på den parlamentariska arenan. Tull linjen var körd och innebar isolering, Samarbetet med andra grupperingar på den borgliga sidan skulle endast ha en mikroskopisk möjlighet om man inte närmade sig de övrigas ståndpunkter. Detta var ett balansnummer i sig. Dels skulle jordbrukarnas intressen tillvaratas samtidigt som industrin skulle gynnas i kombination med en politik som var inriktad på arbetslösbekämpning via, om så krävdes, statliga ingrepp. Socialdemokraterna hade sedan början på 30 talet stärkt sin maktposition på den parlamentariska scenen (Stenlås 1998 s.34).

Internationellt sett innebar efterkrigstiden nya tider, industrin började återhämta sig efter 30 talets depression. Krigsåren betecknades som en period av återhämtning. Länder i omvärlden intog i allmänhet mer samarbetsinriktade positioner. Detta i sig innebar att Högers tidigare hållning var omöjlig. Högern var under 1930- och 1940-talen hårt pressade. Enligt Sjöbloms definition, av hur man skall styra de auktorativa besluten, var perioden tämligen misslyckad.

Högerns försök att bygga upp en högerfront mot socialdemokraternas planhushållningstankar gick om intet.

Bondeförbundet som slogs om samma väljargrupper som Högern var aktiva och deklarerade med jämna mellanrum att man företrädde en linje som skulle favorisera jordbruksektorn vilket tvingade Högern att slå in på samma linje. Vad man däremot lyckades med var att upprätthålla enighet utåt något som Sjöblom menar är målet på den interna arenan.⁴⁶

Jag vill med detta visa på olika komponenter som tillsammans visar en kedja av olika ingångsvärden som låg till grund för omsvängningen från protektionistiska bundsförvanter till pragmatiska frihandlare.

⁴⁵ Arvid Lindman efterträddes av Gösta Bagge 1935. (Lindman avled 1936 i en flygolycka utanför Croyton, London.)

⁴⁶ Lindmans tal om att hålla Bönder och herrar under samma hatt var inte något man övergivit.

Motivet bakom denna omsvängning anser jag, ur rent strategiska hänseenden, kan sökas i:

- den interna sammanhållningen. "Köttben åt alla" såväl industri som jordbruk.
- parlamentarisk framryckning, En mer nyanserad inställning i frågan om gränsskydd, ökade möjligheter att bryta den parlamentariska isoleringen.
- väljarläget. Genom att skaffa en bild av ett parti med större socialt patos skulle man komma närmare väljarna.
- internationella relationer förbättras med en mer öppen syn mot omvärlden.

När man gick in i 50 talet var det med en bibehållen allians mellan jordbruk och industri. Som plattform låg ett program som ställde sig positivt till frihandel med vissa undantag och en bibehållen ide om att jordbruket stod i särställning och hade sina egna problem som krävde egna lösningar. Vad det gäller den generella positiva synen på tullar hade man dock gjort helt om.

9 Slutdiskussion

I detta arbete har jag strävat efter att komma ett steg närmare sanningen om den svenska högerpolitikens helomvändning i sin syn på protektionismen.

Under resans gång visar jag på hur den gedigna protektioniska fasaden krackelerar. Långsamt börjar den frysta tullinjen att tina. Med ett ständigt blickande i backspegeln ser jag hur historia och biografi smälter samman.

Motiven hos protektionister och frihandlare menar jag är rena egenintressen. Vilka protektionister legitimerade via konservativa argument. De mer liberala manchesterliknande tankegångar försvarade en frihandelsposition. Grunden för motiven låg även i motsättningar mellan producent- och konsumentintresse. Högerns positionsförflyttningar var en konsekvens av såväl interna som externa krafter. Dominanta koalitioner, maktblocken industri och jordbruk, styrde efter sina behov. Förändringar groor och växer över tid efter den jordmån av erfarenheter som finns. Inom Högern blåser förändringens vindar långsamt.

Jag har lyft fram frågor, med socker som gemensam nämnare, för att ge en bild av vilka strategiska vägval Högerns partiledning stod inför och hur man legitimerade den valda linjen.

Sammanfattningsvis konstaterar jag att 1920-talet var en tid som präglades av en fast tullinje. Den rättfärdigades via en mix av konservativa och nationalromantiska idéer. Protektionismen legitimerades även utifrån realpolitiska aspekter då denna typ av skydd ansågs vara ett viktigt redskap i arbetslösbekämpningen och var således ett viktigt verktyg i arbetsmarknadspolitikerna.

Den bakomliggande mekanismen är, enligt min uppfattning, av strategisk natur. Man ville ”säkra” upp tunga maktkonstellationer. I början av 1900-talet var det bolagshögern som hade en stark ställning inom partiet. Under 1920-talet utgjordes toppskiktet inom Högern av representanter från den offentliga sfären såsom generaldirektörer, militärer, domare och professorer. Det var en ämbetsmannahöger. När Högerns jordbrukare lyckades slå vakt om sina intressen och vinna partiets godkännande för en fortsatt tullinje i december 1929, var en av anledningarna Arvid Lindmans anpassbarhet och hans absoluta övertygelse om att industri och jordbruk skulle hålla samman. Från och med 1930-talet var jordbrukarna dominerande i partiorganisationen med en stark position i partipresidiet och partistyrelsen

Den dominanta koalitionen hade ömsat skinn.

Under 30-talet bibehölls tullinjen. Avstegen från denna linje blev dock allt fler och tydligare. Regleringar accepterades i allt större skala.

Regleringar och subventioner låg inte i linje med Högerns ideologiska kurs. Man var inte positivt inställda till dessa men såg ingen annan väg ut än att successivt ändra kurs. Bättre med ett visst inflytande i processen än inget alls, resonerade den pragmatiska högerledningen. De menade att staten inte skulle gå

in och styra marknaden, man skulle slå vakt om och skydda den så att den fick styra sig själv. Av strategiska skäl gjorde man avkall från detta.

Programmet *Frihet och framsteg* var banbrytande i Högerns historia. Inte bara när det gällde socialpolitik utan även arbetsmarknadspolitik. Detta påverkade den protektionistiska positionen. Att kalla *Frihet och framsteg* för liberalt vägval på det sätt som Jan Hylén gör i sin avhandling *Fosterlandet främst* är, enligt min förmenande, att dra för långtgående slutsatser. Min åsikt är att *Frihet och framsteg* var ett kvitto på att det fanns klara liberala drag men även ett stort mått av konservativa idéer. Händelser i omvärlden spelade även de en stor roll. Andra världskrigets konsekvenser i form av en internationell strävan att nå konsensus gjorde att en isolerande tullpolitik förlorat i bärkraft.

Protektionismen, som under den stora tullstridens dagar ansågs vara ett tecken på modernisering, tillhörde nu det förgångna. Att jordbruket skulle vara ett reglerat undantag berodde på den starka maktställning som denna grupp hade inom partiet. Det låg inte i deras intressen att öppna upp för utländsk konkurrens. Man hade inte lika mycket att vinna på detta som var fallet för industrihögern där tullskydd och andra typer av gränsskyddsinstrument sågs med skepsis. Dessa var ett hinder för expansion och efter andra världskrigets slut var dessa möjligheter större än någonsin.

Högern förde efter andra världskriget en handelspolitisk linje som kan betraktas som liberal. Man anammade frihandelsprincipen och tonade ner tullfrågan. Jordbruket blev dock som ett protektionistiskt undantag i Högerpartiet. Den hårda protektionistiska kärna som existerat från och med den stora tullstriden 1888 var däremot upplöst och skulle aldrig mer återkomma.

Från bildandet av Allmänna Valmansförbundet 1904 då man genomsyrades av protektionism över förändringarna i slutet av 1920-talet fram till *Frihet och framsteg* 1946 gjorde Högern helt om marsch!

10 Referenser

- Andersson, Ivar, 1958. *Arvid Lindman och hans tid*. Stockholm: Nordsteds.
- Andersson, Ivar, 1967. *Klubban Brunkeberg 1917-1967*. Stockholm: Nordsteds.
- Andersson, Lars I, 2004. *Tradition och förändring. Den skånska högern i dess borgliga omgivning 1928-1936*. Lund.
- Andersson, Gustav, 1955. *Från bondetåget till samlingsregeringen*. Stockholm: Back, Pär-Erik, 1967. *Det svenska partiväsendet*. Stockholm: Almqvist&Wiksell.
- Carlsson, Sten, 1953. *Lantmannapolitiken och industrialismen Partigrupperingar och opinionsförskjutningar i svensk politik 1890-1902*. Lund: Studentlitteratur.
- Bäck, Mats- Möller, Tommy, 2001. *Partier och organisationer*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB.
- Eriksson, Fredrik, 2005. *Det reglerade undantaget. Högerens Jordbrukspolitik 1904-2004*. Stockholm: Santerus förlag.
- Fisk, Peter, 2006. *Marketing genius*. West Sussex: capstone publishing.
- Gellerman, Olle, 1958. *Staten och jordbruket 1867-1918*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Granström, Staffan, 1967. *Tillkomsten av högerens efterkrigsprogram*. Uppsala.: Uppsats Statsvetenskapliga institutionen.
- Gidlund, Gullan, 1983. *Partistöd*, Umeå.
- Harris Kenneth, 1989. *Thatcher*. Stockholm: AB Timbro.
- Hylen, Jan 1991. *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904-1905*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Lewin, Leif, 2002a. *Ideologi och strategi: svensk politik under 130 år*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Lindskog, Gösta, 1954. *Med högern för Sveriges framtid*. Stockholm: Högerens riksorganisation.
- Ljunggren, Stig-Björn, 1992. *Folkhemskapitalismen*. Eskilstuna: Tuna tryck.
- Möller, Tommy 2004. *Svensk politisk historia 1809-1975*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Torbjörn, 2002. *Mellan arv och utopi "moderata vägval under hundra år 1904-2004"*. Stockholm.: Santerus förlag.
- Nozick, Robert, 1974. *Anarki, Stat och Utopi*. Viborg: AB Timbro 2001.
- Odhner, Clas-Erik, 1953. *Jordbruket vid full sysselsättning*. Stockholm: Nordstedts.
- Panebianco, Angelo, 1988. *Political Parties: Organization and Power*. New York: Cambridge University Press.
- Schullerqvist Bengt, 1992. *Från kosackval till kohandel*. Uppsala: Studentlitteratur.
- Sjöblom, Gunnar., 1968. *Party Strategies in a Multiparty system*. Lund: Studentlitteratur.
- Stenlås, Niklas, 1998. *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940-1949*. Lund: Arkiv.
- Stenlås, Niklas, 2002. *Kampen om högern – uppbyggnaden av Allmänna valmansförbundet 1904-1922, i Nilsson, Torbjörn (red.), Anfall eller försvar. Höger i svensk politik under 1900-talet*, Stockholm: Santerus förlag.

- Söderpalm, Sven Anders, 1976. *Direktörsklubben. Storindustrin i svensk politik under 1930 och 40 talen*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Söderpalm, Sven Anders, 1973. *Arbetare och bönder. Krisuppgörelsen och socialdemokraternas väg till makten*, i Koblik, Steven (red.), 1973 *Från fattigdom till överflöd*. Stockholm:
- Thermaenius, Edvard, 1928. *Lantmannapartiet: Dess uppkomst, Organisation och tidigare utveckling*. Uppsala: Studenlitteratur
- Von Zweibergk, Otto, 1929. *Svensk Politik 1905-1929. Parlamentarismens första kvartssekel*. Stockholm.

Tidskrifter

Cosmopolitan

Svensk Tidskrift

Jubileumsbok

100 års moderata profiler, 2004. Värnamo: Fälth & Hässler.

Omslagsbild, Jan Erik Ander

Officiella program och andra centrala dokument

Programförklaring, 1919.

Valupprop 1921, 1930 , 1932 samt 1936

Riksstämmans protokoll 9/5 1926

Lindman, Arvid För folket genom folket – tal i Uppsala 6 maj, 1926, Stockholm (1926).

Tal vid öppnandet av Högers riksorganisation 28/5 1934, Lindman Arvid

Svenska högerns program 28-29/5 1934

Högern vill. Högers handlingsprogram 1946

Frihet och Framsteg kommentarer till Högers Handlingsprogram 1946

Samlingar

Arvid Lindmans samling, Volym 1: Brevkoncept 1916-1936

Gunnar Persson i falla samling, Volym 1 Dagboksanteckningar 1933-1950

Moderaternas arkiv, 1:a depositionen

Motioner

Motion 78 AK 1926, AVF beteodlingen och sockerproduktionen.

Internet

WikipediA, Den fria encyklopedin, <http://sv.wikipedia.org>, 2006-09-28